

Reviews

BOOK

Fællessang – fælles sag?

Lea Wierød Borčak & Henrik Marstal

København: Forlaget Højskolerne, 2022.

ALF ARVIDSSON

Det danska begreppet *fællessang* har ingen direkt motsvarighet i Sverige: det motsvarar unison sång, allsång, föreningssång, stamsånger – både aktiviteten och sångerna, det iscensatta och det spontana. I *Puls* nr 4 recenserar Gunnar Ternhag den tvärvetenskapliga antologin *Fællessang og fællesskab* (2018) där en historia med början i tidigt 1800-tal analyseras. *Højskolesangbogen* som har sin bas i folkhögskolorna och kom i nittonde upplagan 2020 är tillsammans med psalmboken något av kanoniserad repertoar för gemensam sång i Danmark. Samtidigt har sånger ur populärkultur och folkliga rörelser mer inofficiellt tagit plats i offentligheten, här är sången "Re-Sepp-ten", mer känd för sin refräng "vi är røde, vi är hvide" paradexemplet på en sång vars avsjungande blivit synonymt med nationell identitetsmarkering. Med en tidigare upplaga av *Højskolesangbogen* 2008 fick *fællessang* ett nytt uppsving. Därtill fick diskussionen kring *fællessang* och dess roll för det danska samhället förnyad kraft med covid-19-pandemin, då *fællessang* blev ett sätt att massmedialt och nationsomfattande bearbeta situationen. Under vårmånaderna 2020 då samhället stängdes ner blev TV-programmen *Morgensang* och *Fællessang hver for sig* samlingspunkter för att skapa en föreställd digital gemenskap.

Lea Wierød Borčak och Henrik Marstal har båda varit aktiva inom området, Marstal som engagerad i arbetet med *Højskolesangbogen*. I *Fællessang – fælles sag?* har de tagit ett förnyat grepp om fenomenet att sjunga tillsammans, vad det gör och vad det påstås göra, vilka som tar initiativ och vilka som tänks följa, i relation till diskurser om kollektiv gemenskap, särskilt en nationell dansk samt frågor om hur danskhet konstrueras. Det är en idébok som varvar teoretiska diskussioner med enkätundersökningar och nyhetsmaterial, musikanalyser, självupplevda erfarenheter och reflexiva resonemang. Bärande begrepp är postnationella aspekter, medialisering och den "melocentriska vändningen", ett begrepp tidigare utvecklat av Borčak. De ser *fællessang* som en tradition av att sjunga tillsammans, en särskild repertoar och en särskild praxis. Vidare ser de alla idéer kring och former för utövan- det som en särskild *fællessangskultur*, vilken genomgått många och stora förändringar i takt med samhällets omvandlingar. Med Thomas Turino ser de *fællessang* som "participatory performance", och skiljer mellan formaliserad och icke-formaliserad *fællessang*, eller förberedd och spontan.

Efter inledande ord och självreflektioner börjar författarna med en läges- översikt och tar upp sången "Re-Sepp-ten", ursprungligen skriven till fotbolls- VM 1986, och hur den börjat diskuteras som fosterlandssång. En ytterligare vändning är när den närmast användes som en psalm i samband med fotbolls-EM 2021 i Köpenhamn när landslagsspelaren Christian Eriksson fick hjärtstillestånd under inledningsmatchen. Ett viktigt drag i resonemangen

kring fællessang som framhålls är just en konsensusorientering kring det danska. Författarna konstaterar att en tidigare generationsklyfta, mest markant under efterkrigsdecennierna, gradvis försvann från slutet av 80-talet då sånger från nyare popmusikproduktion (Kim Larsen med flera) började lanseras som möjliga gemensamhetsånger. I denna process har sångtextens betydelse tonats ner parallellt med att arbetar- och vänsterrörelsers inflytande under 80-talet minskade till förmån för en offentlig uppvärdering av individualism. De frilägger också hur en avtraditionalisering i samhället, med minskande fællessang, följdes av en retraditionalisering från 2008 då ett "Sångens år" inrättades. Här ges också ett intressant exempel på hur sång undveks vid nutida miljödemonstrationer, för att gemensam sång blivit så förknippat med nationell konsensus och det skulle inte ge trovärdighet till ifrågasättande sammanhang.

Ett kapitel går igenom olika argument som brukar användas till fællessangens fördel och identifierar fyra återkommande tankefigurer i den allmänna diskussionen. Sång är bra för hälsan, och för inläring; sång utgör ett kulturarv; sång har en viktig roll i genomförandet av ritualer, och sång i sig är ett självändamål. Borčak och Marstal diskuterar också den nutida "melocentriska vändningen" som gjort att sångtexternas innehåll blivit relativt mindre betydelsefullt för byggande av gemenskap, och ser fyra förhållanden som ligger bakom denna vändning: en "mindre andäktig" inställning till texten; tendensen att välja sånger utifrån melodin före texten; en omvärdering där en sång har "historiskt" värde bara om det passar in i nutiden; och en avtraditionalisering som minskat betydelsen av religiösa och nationella värden. Längre fram i texten tar författarna fram sex "orsak/konsekvenser" eller argument för fællessang: den ger estetisk upplevelse; bygger gemenskap; innehåller lekfullhet; kan fungera förlösande (övervinna motsättningar, katharsis?); ger bildning; har rituella funktioner. Sociologen Harmut Rosas begrepp *resonans* tas in för att beteckna upplevelsen av att vara sammanljudande med andra och att känna gensvar från andra, och ställer detta i motsats till *fremmedgjørelse* (alienation). Den gemensamma sången kan också utgöra ett "safe space", inte bara för att musicera, utan också för att pröva sångtexters innehåll utan att behöva ta ställning för dem.

Fjärde kapitlet tar upp hur den gemensamma sången misslyckas att skapa gemenskap och inkludering. Särskilt är det reaktioner på den påbudna danskheten som kommunicerades under corona-epidemin som ger exempel, både med det "feel good"-ideal som alla inte uppskattade som stämningssläge, och den exkludering av invandrare som kan vara en möjlig effekt. Den låga andelen invandrare på folkhögskolorna lyfts fram som en faktor som gör positionen för *Højskolesangbogen* obekvämt. Gruppen Shu-Bi-Duas sång "Danmark" från 1978 lyfts fram som ett belysande fall, där formuleringar som i sin samtid var tydlig ironi mot nationell inskränkthet bokstavligt blir exkluderande när sådan medvetenhet inte längre kan tas för given.

Två kapitel diskuterar medialisering. Här jämförs de två danska programmen under coronapandemin med *Allsång på Skansen*, där det sistnämnda karaktäriseras som "hypermedialiserat" med sin tydliga medvetenhet om sin massmedierade karaktär, medan de danska programmen i sin strävan efter en virtuell gemenskap i sitt tilltal till TV-publiken ville skapa en omedelbar samtidighet som möjliggjorde utövande av gemensam sång.

Diskussionen förs också med historiska jämförelser av tillfällen med nationella känslöstämningar. Återföreningen med Sydjylland 1920, allsångsrörelsen under ockupationen från 1940 och folkomröstningen om inträde i EF (nuvarande EU) 1972 förs fram bredvid coronapandemin som viktiga händelser där fællessang vitaliserats och mönster för vad den innebär etablerats och omdefinierats. I de radio/TV-program som iscensattes under coronaepidemin var omkring hälften av sångerna skrivna under 1800-talet eller förra halvan av 1900-talet och en fjärdedel mellan 1970–2010.

Den estetiska dimensionen i fællessang är underordnad gemenskapen, och den centrala position som upptas av deltagarna själva gör att det inte finns någon utanförstående publik som sången riktas emot. Det vetenskapliga problemet ifall fællessang ska diskuteras som "körsång" eller inte belyses av Leas talande erfarenheter från forskningsvistelse i USA där frågor om "vem dirigerar", "när övar de", "vilken är publiken" visar vilka associationer som väcks. Den föreställda nationella gemenskap som finns som drivkraft är tydligen för abstrakt för utomstående att jämförelser med församlingssång eller arbetssånger ska komma osökt.

I två kapitel diskuteras genrerna *fædrelandssange* och *danmarkssange*. Den förstnämnda har 1800-talets strider om sydjylland och den tyska ockupationen under andra världskriget som tunga historiska grundvalar. Den sistnämnda var som mest produktiv 1971–1986 och präglas av eftertänksamma, kritiska och ironiska hållningar; vänsterrörelser och nej til EF var produktiva miljöer, och fördes av unga populärmusikartister – så skrev Trille och Gnags varsina sånger med titeln "Danmark". Parallellt med det nya uppsvinget under 00-talet har nya Danmarkssånger tillkommit, här använder författarna begreppet "postironi". Därefter följer en diskussion kring begreppet "postnationell" som problematisering av nationsbegreppets minskade internationella politiska betydelse, dess relevans och hur det kan användas för att förstå fællessangens utveckling. Författarna ser flera tendenser i hur fædrelandssången tar mindre och mindre utrymme, en viss förlägenhet för att sjunga sådana sånger, och nyproduktionens mer eftertänksamma karaktär som postnationella tendenser. En motsatt tendens är den att fædrelandssang omladdas från sitt nationalistiska program till att vara kanoniserat som kulturarv.

Författarna är engagerade i och för fællessang, ett engagemang som tar sig uttryck i dessa diskussioner om hur överspeland nationalism, exkluderande tendenser och romantiserande synsätt på sångens inneboende möjligheter ska hanteras. Det finns ingen tydlig motsvarighet i Sverige, men flera av de tendenser författarna avtäckar har svenska paralleller. Den melocentriska vändningen som gynnar hits från förr och minskar sångtexternas relevans för det gemensamma subjektet är tydlig i Allsång på Skansen (ett program i vilket kanske idén om "det svenska musikundret" finns som en ideologisk underström om vad som är det gemensamma). Motsvarigheter till Danmarkssånger kanske kan sökas i "Änglamark", "Öppna landskap", "Vintersaga" – men då är vi inne på svenska landskap och favoriserade stämmingslägen snarare än en politisk/nationell enhet i fokus. Delar av fältet, inklusive sentida diskussioner om vilka sånger som barn ska lära sig i skolan, diskuteras i Eva Danielsons och Märta Ramstens *Du gamla, du friska* (2013). Någon samlingsutgåva med liknande normativ genomslagskraft

som *Højskolesangbogen* finns inte att jämföra med, men väl utgåvor med liknande ambitioner att samla en kanoniserad repertoar. Borčaks och Mars-tals bok kan inspirera till och visa vägar för forskning inom andra nationella kontexter. ■

Celebrating the International Council for Traditional Music är på samma gång en mäktig, omfattande, personlig, sammanfattande och detaljerad hyllning till och historieskrivning om ICTMD:s första 70 år. Redan dess vikt på 2056 gram gör den fysiskt närvarande för läsaren, en tyngd som också väl motsvaras av dess innehåll. Totalt innehåller den 72 bidrag av olika art (inklusive förord och några mindre avsnitt). I listan över medverkande räknas hela 65 personer upp.

Boken är strukturerad utifrån ett organisationsperspektiv. Efter förord och inledning, följer "Origins and operations". Här beskrivs ICTMD från starten 1947 under namnet International Folk Music Council (IFMC) och de efterföljande sju decennierna. Ett särskilt kapitel handlar om Maud Karpeles (1885–1976), nyckelperson för skapandet av och därefter arbetet med att utveckla ICTMD under lång tid. Hon förekommer också på flera andra ställen i boken. Som initiativtagare och därefter som drivande i flera olika positioner befästs hennes plats genom antologin i ICTMD:s historieskrivning. Även stadgar och andra styrdokument, arbetet med att skapa ett internationellt och inte i första hand europeiskt nätverk samt namnbytet 1981 till International Council for Traditional Music (ICTM) är exempel på sådant som också tas upp. Sedan 2023 heter organisationen numera International Council for Traditional Music and Dance (ICTMD), vilket också är den beteckning som används i den här recensionen.

Därefter flyttas fokus till ICTMD:s styrning i avdelningen "Governance". Avdelningen utgörs i första hand av presentationer av ordföranden (elva bidrag) och generalsekreterare (åtta bidrag) under de första 70 åren. Dessa bidrag är individfokuserade, ofta av biografisk karaktär med särskild vikt lagd vid de år som personen hade en position inom ICTMD. Dessutom ingår en översikt över styrelsens verksamhet.

Där de två första större avdelningarna har fokus på organisationens historik och styrning, både på en generell nivå och på individnivå, behandlar följande avsnitt de delar av verksamheten som kommer de många medlemmarna till del. Först ut är avdelningen om "Scholarly events" som presenterar återkommande mötesfora såsom världskonferenser, symposier, kollokvium och liknande. Vikten av att skapa sammanhang och mötesplatser löper här som en röd tråd, men även problem att utveckla en internationell organisation som även i praktiken har en global räckvidd.

Med ett särskilt intresse har jag läst den mest omfattande avdelningen: "Study groups". Studiegrupper utgör en viktig del i ICTMD:s verksamhet. I dem samlas forskare inom olika intressesfärer. I avdelningen "Study groups" återfinns totalt 25 bidrag av vid tiden för antologin verksamma grupper samt tre bidrag om studiegrupper eller motsvarande som inte längre är verksamma. I dessa beskrivningar framträder en mångfald med perspektiv och

BOOK

Celebrating the International Council for Traditional Music

Reflections on the First Seven Decades

Red. Svanibor Pettan, Naila Ceribašić, Don Niles

Ljubljana: University of Ljubljana Press and International Council for Traditional Music 2022.

Fulltext kan laddas ner här: <https://ebooks.uni-lj.si/ZalozbaUL/catalog/book/344>

Kompletterande bildgalleri: <https://www.ictmusic.org/publications/anniversary-publication/gallery>

KARIN L. ERIKSSON